

DELI GERGELY

Egy kis kozmológia: Az *utiliter* fogalma a D. 3,5,9,1-ben

1. Bevezetés

Egy másik személy ügyeibe való, felkérés nélküli beavatkozás¹ nehéz kérdéseket vetett fel már az ókori Rómában is.² A problémák többnyire abból fakadtak, hogy az ilyen típusú ügyvitel kezdetén nem került sor kölcsönös megegyezésre sem maga az ügyvitel, sem kivitelezésének mikéntje vonatkozásában. A kölcsönös akaratnyilvánítás hiánya „féloldalúvá”³ teszi az ügyletet,⁴ amelyet az ügy urának esetleges későbbi megerősítése⁵

¹ L. STOLJAR, SAMUEL JACOB: „*Negotiorum gestio*”, in: CAEMMERER, ERNST VON – SCHLECHTRIEM, PETER (szerk.): *International Encyclopedia of Comparative Law*, X, Tübingen, 1984. 6. p.

² A *negotiorum gestio* gyökerei rómaiak, I. SCHULZ, FRITZ: *Classical Roman Law*, Oxford, 1951. 624. p.

³ A féloldalú ügylet kifejezést az egyoldalú jogügyletektől való megkülönböztetés érdekében használok a tanulmány során.

⁴ Zimmermann a megbízás nélküli ügyvitel alapján kialakult viszonyt egyenlőtlenül kétoldalú viszonyként fogta fel, I. ZIMMERMANN, REINHARD: *Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996. 433. p. Úgy tűnik azonban, hogy eredetileg csak a *directa actio* létezett, azaz először az ügy urának igényét ismerték el, I. Cicero, *Topica* 17,66. Az ügyvivő igényeinek méltánylása későbbi fejlemény. ŽIDLICKÁ, MICHAELA: *Pietas et negotiorum gestio*, in: PIRO, ISABELLA (szerk.): *Règle et pratique du droit dans les réalités juridiques de la antiquité*, Catanzaro, 1999. 550. p. szerint még a klasszikus jogászok sem tettek különbséget a *negotiorum gestio*n belül az *actio directa* és *contraria* között. E distinkció Iustinianus nevéhez kapcsolható. Véleménye szerint korábban csak az *actio directa* és az *actio utilis* létezett. Ellentétes – kevésbé tartható álláspontot – képvisel DANKWARDT, HEINRICH: *Die negotiorum gestio*, Rostock, 1855. 7–8. és 17–18. pp. Az alábbi sorai már a későbbi, kifejtett jogi állapotra utalnak: *Ex gestione autem oriuntur actiones duae, directa quae datur domino, actio contraria, quae datur gestori*. L. AZO, *Summa aurea*, § 11. AARONS, BERNHARD: *Beiträge zur Lehre von der negotiorum gestio*, Schwering, 1860. 9. p. szerint a két *actio* két különböző jogforrásból származott, a glossza azonban elmosza ezt a különbséget. Szerinte a két *actio* előfeltételei is különbözőek voltak. A *directa actio*hoz szükséges volt, hogy egy idegen ügy viteléről legyen szó, I. D. 3,5,3 pr. A *contraria actio* esetében ehhez kapcsolódott az *utilitas gestionis*, az ügyvitel hasznosságának feltétele. Vö. VINNIUS, ARNOLDUS – HEINECCIUS, JOHANN GOTTLIEB: *In quatuor libros institutionum imperialium commentarius academicus et forensis*, II, 3,28: de *negotiorum gestione*, comment. § 2 ad „*negotiorum gestori contraria*”. A két kereset vonatkozásában I. CENDERELLI, ALDO: *Actio negotiorum gestorum directa e contraria nel linguaggio romano classico e giustiniano*, in: PIRO 1999, 289–298. pp.

csak mérsékeltlen képes ellensúlyozni. Ez az aszimmetria a megbízás nélküli ügyvitel egyik jellegadó tulajdonságának tekinthető, amely a jogintézmény hosszú és lezártnak ma sem tekinthető⁶ fejlődése során mindvégig éreztette hatását.

A római források a *negotiorum gestio* (forásszerűben a *negotia gesta*⁷) fogalmát egyrészt általánosan az ügyvitel leírására, másrészt szűkebben, a megbízás nélküli ügyvitel jelölésére használták.⁸ Az intézmény két ügycsoportra vezethető vissza.⁹ Ősibb gyökerét a távollévő¹⁰ perbeli képviselőtének ellátásában kereshetjük.¹¹ A másik, később megjelenő előzményét pedig a *fides*-en alapuló¹² baráti készletéből tett beavatkozások¹³ képezték.

A már említett féloldalúság megfigyelhető¹⁴ a távollévő perbeli képviselőtéről szóló praetori *edictum*-ban is. E jogforrás megalkotására¹⁵ a távollévők érdekében (*utilitas absentium*)¹⁶ került sor.¹⁷ Mivel az ügy urának a *cognitor* alak szerű kijelölésénél szemé-

⁵ Erre vonatkozóan I. DE FILIPPI, MARISA: *Ratihabitio*, Bari, 2002. 240. p. TALAMANCA, MARIO: *La fattispecie dell'actio negotiorum gestorum* (recenzió SEILER, HANS HERMANN: *Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht* című művéről) *Labeo* (17) 1971, 230. p. szerint nyitott kérdés marad, hogy a rómaiak miért engedték meg, hogy az ügy ura később megerősítse az idegen ügyvitelt, amikor annak hasznossága az *utiliter gestum* követelménye alapján objektíven is megállapítható lenne. CENDERELLI 1999, 178. p. szerint azonban ezen objektív megítélés nehézségeit mutatja a D. 3,5,9,1.

⁶ A felkérés nélküli ügyvitel szabályozására az ókori Rómában nem alakult ki egységes jogintézmény, I. KRELLER, HANS: *Das Edikt de negotiis gestis in der klassischen Praxis*, SZ (59) 1939, 390. p.; RABEL, ERNST: *Ausbau oder Verwischung des Systems? Zwei praktische Fragen*, RheinZ (10) 1919, 95. p. ZIMMERMANN, ERNST: *Die Lehre von der stellvertretenden negotiorum gestio*, Strassburg, 1876. 132. p. „nem valódi” ügyviteleket is megkülönböztetett. Ennek egyik esete volt, ha valaki azért avatkozik be idegen ügybe, hogy ezáltal gazdagodjék, illetve Zimmermann idesorolta a szükséghelyzetben véghezvitt *bona fide* cselekményeket is.

⁷ KASER, MAX: *Römisches Privatrecht. Das altrömische, das vorklassische und das klassische Recht*, München, 1971. 586. p. Van Zayl a *negotiorum gestio* fogalmát „the management of affairs”-ként fordítja angolra. L. VAN ZAYL, DRIES: *Negotiorum Gestio in South African Law*, Durban, 1985. 3. p.

⁸ L. WLASSAK, MORITZ: *Zur Geschichte der negotiorum gestio. Eine rechtshistorische Untersuchung*, Jena, 1879. 197–198. pp. Wlassak itt a fogalom általános és speciális használata között történeti fejlődést tételezett.

⁹ A *negotia gesta* két felhasználási területéhez I. TALAMANCA 1971, 232. p.

¹⁰ DAWSON, JOHN PHILIP: *Negotiorum Gestio: The Altruistic Intermeddler*, Harvard Law Review (74) 1961, 819. p. szerint a birodalom méretei miatt sokszor előfordulhatott, hogy valaki távolléte miatt nem volt képes ügyei vitelére.

¹¹ WLASSAK 1879, 197–198. pp.

¹² DULCKEIT, GERHARD – SCHWARZ, FRITZ – WALDSTEIN, WOLFGANG: *Römische Rechtsgeschichte: ein Studienbuch*, München, 1989. 129. p.; KASER 1971, 588. p.; MAYER-MALY, THEO: *Probleme der negotiorum gestio*, SZ (86) 1969, 421. p.

¹³ Általánosságban szemlélve, más ügybe beavatkozni *culpával* volt egyenértékű, I. D. 50,17,36. Vö. KOCH, SÖREN: *Unaufgeforderte Hilfeleistung in Notsituationen. Eine rechtshistorische und rechtsvergleichende Studie zu den zivilrechtlichen Aspekten der Nothilfe mit besonderer Berücksichtigung des Rechts der Geschäftsführung ohne Auftrag*, Frankfurt, 2011. 41. p.; HONSELL, HEINRICH: *Römisches Recht*, Berlin, 2010. § 56.

¹⁴ KASER, MAX – KNÜTEL, ROLF: *Römisches Privatrecht*, München, 2005. 233. p.

¹⁵ A kérdéses *edictum* valamikor a *Lex Aebutia* után keletkezhetett, I. WLASSAK 1879, 24–34. és 198. pp. SEILER, HANS HERMANN: *Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht*, Köln, 1968. 315. p. Kr. e. 30-ra teszi a *negotiorum gestio* keletkezését, I. ehhez MÜLLER, HARALD: *Der Fremdgeschäftsführungswille. Eine kritische Bestandsaufnahme*, Mannheim, 1980. 102. p.

¹⁶ Ulp. 10 ad ed. D. 3,5,1.

lyesen jelen kellett volna lennie,¹⁸ valószínű, hogy a *negotiorum gestio* a perbeli képviselő esetében is inkább a *procurator*, azaz a nem formálisan rendelt képviselő esetében játszhatott szerepet. Itt az ügyvitel féloldalúsága azáltal valósult meg, hogy a per tényleges, de távollévő ura esetleg nem is tudott a képviselő ténykedéséről.¹⁹

A *negotia gesta* fogalmi köre a préklasszikus valamint klasszikus korban generális jelleggel minden olyan idegen ügyvitelt magába foglalt, amelyet a *mandatum* vagy a *tutela*²⁰ nem szabályozott speciálisan.²¹ A féloldalúság mint megkülönböztető ismérve jogintézményekkel való összevetés során is megtalálható. A *mandatum* mint megegyezésen alapuló konszenzuálszerződés esetében féloldalúságról nem lehet szó, legfeljebb egyenlőtlenül kétoldalú kötelemről beszélhetünk. A megbízást a megbízottnak el kellett fogadnia, és így többnyire világosan tudhatta, hogy ügyvitelére megfelel a *mandator* igényének, hiszen az ő felkérését teljesíti, legfeljebb egyes operatív aktusai lesznek kifogásolhatóak.²² A *tutela* esetében a gyámrendelés formái inkább egyoldalúak, legyen szó akár végrendeleti, törvényi vagy hatósági gyámról. Fontos szempont ebben az esetben az is, hogy a gyámság által érintett kör, a serdületlenek és az asszonyok a római jog szempontjából csak korlátozott mértékben voltak képesek akaratauk kinyilvánítására. Az ő valós magánpreferenciáik vizsgálata társadalmi szempontból eleinte nem bírt nagy jelentőséggel, így személyes érdekeik vizsgálata helyett a rómaiak megelégedtek az általános elfogadott, objektív ismérveken alapuló értékítéletekkel.²³

A rómaiak már a préklasszikus korban a *negotia gesta* fogalma alá vonták a törvény által előírt vagy a magisztrátus által rendelt *curator* esetét is.²⁴ Itt a féloldalúság abban érhető tetten, hogy az ilyen módon kirendelt *curator*nak nem volt igazán beleszólása, hogy a tisztséget felvállalja-e. Ugyanezt látjuk a *negotiorum gestio* másik előfordulási területén, a vagyont kezelő *procurator* esetében is, aki eleinte mindig egyoldalúan, parancs (*iubere*) útján került kijelölésre. Amint az évszázadok folyamán e viszony hatalmi

¹⁷ WLASSAK 1879, 40–41. pp; LENEL, OTTO: *Das Edictum perpetuum: Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, Leipzig, 1907². 11. p.

¹⁸ G. 4,83; G. 4,97.

¹⁹ Wittmann szerint a római jog eredetileg csak az ügy ura által engedélyezett ügyvitelt ismerte el. A későbbi fejlődés során először csak az úrnak hasznos ügyvitelt tekintették az úr által engedélyezettnek. L. WITTMANN, ROLAND: *Begriff und Funktion der Geschäftsführung ohne Auftrag*, München, 1981. 126. p.

²⁰ A *tutela* esetében a felek, a gyámolt és a gyám egymással szemben fennálló igényeinek kezelésére a római jogban aprólékosan kidolgozott szabályokat találhatunk. Vö. Cicero, *Pro Murena* 27.

²¹ A *mandatum* és a *tutela* speciális tényállásai vélhetően éppen az általános értelemben felfogott *negotiorum gestio*ból fejlődtek ki, l. WLASSAK 1879, 198. p.

²² Annak ellenére, hogy a főadós személye nem ismert, a *negotiorum gestio* mégis számításba jöhet, vö. D. 3,5,27. L. WACKE, JAN: *Der originäre Regress des Kreditmandanten aus Auftrag oder negotiorum gestio im römischen Recht*, OIR (10) 2005, 258–59. pp.

²³ Bertzel szerint a megbízás nélküli ügyvitelre vonatkozó uralkodó felfogás nagy hiányossága, hogy túlhangsúlyozza az intézmény hasonlóságát a megbízáshoz. Ennek következtében az ügyvitel legitimitását az ügy urának vélt vagy valószínű akarataiban kívánja fellelni, azaz kötetmi jogi területen. Ennek következtében teljesen figyelmen kívül hagyja az olyan „magánhivatalokat”, mint a gyámság és a gondnokság. L. BERTZEL, KARL: *Der Notgeschäftsführer als Repräsentant des Geschäftsherrn. Zugleich ein Beitrag zur rechtssystematischen Einordnung der Geschäftsführung ohne Auftrag*, München, 1958. 74. p. Mint láttuk, a római jog eredetileg mindkét területet egybefoglalta a *negotiorum gestio* intézménye alatt.

²⁴ L. SEILER 1968, 105–110, 263–275 és 314–315. pp.

jellege mindinkább elhalványult, és a *procurator* egyre önállóbbá vált, e jogviszonyt nem is a megbízás nélküli ügyvitel, hanem a megbízás alapján szabályozták a rómaiak.²⁵

A féloldalúság erősen érvényesült a *negotia gesta* másik fontos gyökerénél, a baráti alapon történő segítségnyújtásnál is. A másik fél konkrét felkérése, illetve beleegyezése ezekben az esetekben is hiányzott. Számos szerző ezekben az esetekben is feltételként tűzi azt, hogy a *gestor animus obligandi* cselekedjék, azaz baráti motivációk alapján beavatkozhat ugyan, de cselekménye ne legyen önzetlen.²⁶

A *negotiorum gestio* féloldalúságából fakad, hogy konstrukciójából hiányzik az a biztos ismérv, amelyhez a jogi kikényszeríthetőség általában kapcsolódni szokott. Az állami kényszermonopólium jellemzően valamely közérdekhez vagy az egyéb magánérdekekkel megférő magánérdekhez²⁷ járul. Szerződések esetében a kényszer és annak legitimitációja kapcsolatát a szerződő felek konszenzusán alapuló akaratkinyilvánítása testesíti meg. A felek ezzel juttatják kifejezésre, hogy a szerződés mindkettőjük érdekének megfelel. A *delictumok* esetében a védett magán- vagy közérdek, amelynek megsértése esetén a kárpótló magánbüntetésre, a *poenara* vonatkozó jogi kényszer helyet kap a felek viszonyában, nyilvánvaló és szilárd társadalmi konszenzuson nyugszik, amelyet sokszor valamilyen jogforrás, például praetori *edictum*²⁸ vagy *lex*²⁹ erősített meg.

A féloldalúságot mint elhatároló ismérvet alkalmazhatjuk akkor is, amikor a *negotiorum gestio*t egy másik szerződésszerű tényállással vetjük össze. A jogalap nélküli gazdagodás esetében, amelyet Iustinianus a *negotiorum gestio*hoz hasonlóan szintén a *quasi contractus*-okhoz sorolt,³⁰ a jóhiszemű felek akarata akár találkozhat is (például az *indebitum solutum* esetében). Az ügyletet nem a kétoldalúság, hanem a jogalap hiánya (*sine causa*) jellemzi inkább. Hiszen a *condictio* első sorban a másik félhez jogalap nélkül került vagyonelem visszaszolgáltatására szolgált.³¹ A *locupletatio iniusta* konstrukciójában a *condictio*val egyértelműen jelzett magánérdekkel szemben nem áll más magánérdek, amely alapján a gazdagodó fél a gazdagodást jogszerűen, azaz a közérdeknek megfelelően³² megtarthatná.

Az akaratkinyilvánítások féloldalúságából fakadóan a *negotiorum gestio* esetében a jogi kikényszeríthetőség nem tud problémamentesen egy világosan artikulált magánér-

²⁵ KASER – KNÜTEL 2005, 233. p.

²⁶ BERGMANN, ANDREAS: *Die Geschäftsführung ohne Auftrag als Subordinationsverhältnis. Die Rechtsinstitute der negotiorum gestio in subordinationsrechtlicher Betrachtungsweise*, Tübingen, 2010. 273. p.; STURM, AUGUST: *Das negotium utiliter gestum*, Weimar, 1878. 55. p.

²⁷ Az érdeknilyánítás szerepét hangsúlyozza WLASSAK 1879, 73. p. is.

²⁸ G. 3,209.

²⁹ G. 3,210.

³⁰ I. 3,27,6.

³¹ A római jog nem ismert általános gazdagodási keresetet. Így a vagyoni elmozdulásokat *condictio*kkal vagy a *negotiorum gestio* keretében rendezték. A problémához, hogy éppen mely kereset volt használható, l. HARKE, JAN DIRK: *Das klassische römische Konditionensystem*, IURA (54) 2003, 49. p; valamint HARKE, JAN DIRK: *Geschäftsführung und Bereicherung*, Berlin, 2007.

³² VÖ. WOLLSCHLÄGER, CHRISTIAN: *Das stoische Bereicherungsverbot in der römischen Rechtswissenschaft*, in: BEHREND, OKKO – DIESELHORST, MALTE – VOSS, WULF ECKART: *Römisches Recht in der europäischen Tradition*, Ebelsbach, 1985. 41. p.

dekhez kapcsolódni. Így homályban marad az is, hogy a megbízás nélküli ügyvitel vajon a közérdeknek megfelelő-e. Az ügyvivőt a beavatkozásra indító magánérdek csupán egy külső szemlélőként kialakított vélekedés a másik fél magánérdekeről. A közérdekkel kapcsolatban pedig a következő dilemma merül fel: milyen mértékben engedhető meg a magánszférába való beavatkozás, ha azt nem az érintett kifejezett, hanem csupán vélt magánérdeke indokolja?³³

A mérleg egyik serpenyőjében Seiler szerint a társadalmi kohézió, az egymást segítő polgárok ideáját szem előtt tartó közösségi megfontolások,³⁴ a másokban az egyéni döntési szabadság princípiuma,³⁵ a beavatkozásmentesség alapelve áll.

Mindezek alapján a *negotiorum gestio* központi kérdése az, hogy az idegen ügyvitel az ügy ura érdekében állt-e és ennek következtében jogilag védendőnek minősíthető-e? A központi problémája pedig az, hogy összesíthető-e vélt magánérdekekből a közérdek, azaz támogatásra érdemes-e az idegen ügyvitel, ha az objektív szempontok alapján érdekszerűnek tűnik, de nem lehetünk biztosak abban, hogy valóban érdekszerű volt-e.³⁶ A közérdek meghatározásának egyik módja épp a magánérdekek összehangolása lehetne, de a *negotiorum gestio* esetében éppen az alapul szolgáló magánérdek bizonyossága hiányzik. Hogy lesz akkor megállapítható, hogy mi áll a köz érdekében?³⁷ A felmerülő problémák finomhangolását szolgálta az *utiliter* ügyvitel fogalma.³⁸ A római jogászok e fogalom segítségével kívántak hidat verni az egyéni autonómia és a közösségi érdekek között.³⁹ Így tulajdonképpen eljárásjogi módszerrel, az *actio directa* és *contraria* kiegyensúlyozásával próbáltak választ adni a felmerülő, társadalmi jelentőségű kérdésekre.⁴⁰

³³ Hasonlóképp fogalmazza meg a megbízás nélküli ügyvitel lényegi problémáját Seiler is, I. SEILER 1968, 51. p.

³⁴ SEILER 1968, 51. p.

³⁵ NÖLKE, PETER: *Die Rechtsstellung des minderjährigen Geschäftsführers bei der Geschäftsführung ohne Auftrag*, Münster, 1969. 13. p.

³⁶ Reichard az *edictum*ban szereplő idegen ügy (*negotium alienum*) fogalmába beleérti, hogy az ügyletet *utiliter* kezdték meg és vezették. L. REICHARD, INGO: *Negotium alienum und ungerechtfertigte Bereicherung. Zur Entbehrlichkeit des § 687 Abs. 2. BGB, AcP* (193) 1993, 573. p.

³⁷ E nehézségek következtében az ügyvitelre vonatkozó nemzeti, hatályos jogi megoldások is igen nagy változatosságot mutatnak. Ez részben arra vezethető vissza, hogy e problémák megítélésében a rómaiak sem alakítottak ki egységes álláspontot. L. BERGMANN 2010, 274⁹. p., MAYER-MALY 1969, 429. p.; SEILER 1968, 51. p.; ZIMMERMANN 1996, 442. p.

³⁸ Az *utiliter* követelménye valószínűleg a későklasszikus korból származik, I. KRELLER, HANS: *Das Edikt de negotiis gestis in der Geschichte der Geschäftsbesorgung*, in: FS Koschaker, II, Weimar, 1939. 219. p.

³⁹ L. ehhez SEILER 1968, 51. p.; VOCI, PASQUALE: *La dottrina romana del contratto*, Milano, 1946. 178. p. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az *utiliter* cselekvés csak az ügyvivő oldalán, a költségtérítés kapcsán merülhet fel. L. CROME, CARL: *System des Deutschen Bürgerlichen Rechts*, II, Tübingen, 1905. 638. p.; OERTMANN, PAUL: *Recht des bürgerlichen Gesetzbuches*, Berlin, 1929. 677. p.; LENT, FRIEDRICH: *Begriff der auftragslosen Geschäftsführung*, Leipzig, 1909. 21. p.

⁴⁰ Bergmann egyenesen eljárásjogi felépítésről beszél. L. BERGMANN 2010, 90. p. A korábbi irodalomból I. VOET, JOHANNES: *Commentarius ad Pandectas*, Haga 1707. 3,2,8; SCHMIDT, ERNST GOTTFRIED: *Theoretisch-practischer Commentar über seines Vaters, Johann Ludwig Schmidts practisches Lehrbuch*, Leipzig, 1802. 434. p.

2. Célszerűen vagy hasznosan? A poliszemantika hálójában

Az, hogy a klasszikus római jogászok is a fenti nehéz kérdésekkel szembesültek a megbízás nélküli ügyvitel kapcsán,⁴¹ teljesen egyértelmű Ulpianusnak egy, a praetori edictumhoz⁴² írt, a Digestában ránk hagyományozódott fragmentumából. A remekjogász e helyen egy, a prokulianus iskolán belüli érdekes vitát őrzött meg az utókor számára:⁴³

Is autem qui negotiorum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium. Et ideo si insulam fulsit vel servum aegrum curavit, etiamsi insula exusta est vel servus obit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat.

Sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. Quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi inpar sumptui deliquerit vel quam sibi necessariam non putavit? Oneravit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere.

Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam vel quae oneratura est patrem familias adgreditur.

Iuxta hoc est et, quod Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit vel servum aegrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus.

Ego quaero: quid si putavit se utiliter facere, sed patri familias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem: ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

Az elmúlt században merültek fel ugyan interpolációgyanúsítások a szöveg egyes fordulatai (például a *quod si*,⁴⁴ a *lucrum vero absentem*, a *quasi ... vel quem*,⁴⁵ az *ego quaero*,⁴⁶ végül az *ut enim*⁴⁷) kapcsán, ezek azonban kevésbé minősültek tarthatónak.⁴⁸

⁴¹ Seiler szerint a megbízás nélküli ügyvitel tényállása kevésbé állt a római jogászok érdeklődésének előterében, csak a *gemeines Recht* korszakában nőtt meg iránta az érdeklődés. Ennek tudható be, hogy a beruházások kategóriáit sem e tárgykörben fejtették ki. L. SEILER 1968, 58. p. Véleményem szerint pusztán a *Digestában* helyett kapott források alapján ilyen messzemenő következtetés nehéz levonni. Továbbá Seiler a tárgyalat fragmentumot is leegyszerűsítő módon értelmezi, és nem fejtí ki annak aprólékos kutatómunkával felszínre hozható mélyrétegeit.

⁴² Ezt az edictumot Morelli igen vitatottnak tartja. L. MORELLI, MARIO: *Die Geschäftsführung im klassischen römischen Recht*, Berlin, 1935. 47. p.

⁴³ Ulp. 10 ad ed. D. 3,5,9,1.

⁴⁴ BIONDI, BIONDO: *La compensazione nel diritto romano*, APal. (12) 1929, 431. p.; BIONDI, BIONDO: *Il diritto romano cristiano*, III, Milano, 1954. 275². p.

⁴⁵ BERGER, ADOLF: *In tema di derelizione (osservazioni critico-esegetiche)*, BIDR (32) 1922, 137². p.

⁴⁶ VON BESELER, GERHARD: *Romanistische Studien*, TR (10) 1930, 173. p.

⁴⁷ Erre vonatkozó irodalomért l. SEILER 1968, 60. p.

⁴⁸ Seiler szerint, még ha a fragmentum interpolált is, megfelel a klasszikus gondolkodásmódnak, l. SEILER 1968, 55²². és 60²². pp. Véleményéhez csatlakozott BERGER 1922, 137. p.; SACHERS, ERIC: *Die Haftung des auftragslosen Geschäftsführers*, SD (4) 1938, 346¹¹⁶. p.; KRELLER 1939, 214. p.; SCHULZ, FRITZ: *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*, Weimar, 1961, 148¹. p.; SCHWARZ, FRITZ: *Die Konträrklagen*, SZ (71)

Ankum meglátása⁴⁹ alapján okkal feltételezhetjük, hogy a fragmentum egészét Ulpianus írta, és – ahogy az a későbbi elemzés során kiderül – valószínűleg Celsus *Digestája* ott lehetett a keze ügyében a szöveg írásakor.⁵⁰

A fragmentumot egyes szerzők keretes szerkezetűnek tartják.⁵¹ Véleményük szerint Ulpianus a szöveghely elején – Labeo véleményének ismertetése ürügyén – már elárulja álláspontját, amelyet a végén csak ismételten megerősít. Véleményem szerint jóval többről van itt szó. Egy roppant tömör, mégis jól követhető fejlődési ívet vázol fel itt Ulpianus. Bármelyik álláspontot fogadjuk is el, az mindenképp előfeltételezi a forrás eredetiségét.

A fragmentum központi kérdése az, hogy a megbízás nélküli ügyvivőt milyen feltételekkel illeti meg kereset⁵² igényei érvényesítésére.⁵³ Úgy tűnik, az már Labeo előtt sem volt kérdéses, hogy a sikeres ügyvivőt megilleti az *actio contraria*.⁵⁴ Abban az esetben tehát, ha az ügyvivő elérte azt az eredményt, amelyet cselekményével megcélzott, költségei megtérítésére volt jogosult. Az eredmény vagy másképp a következmény, az *effectus* tehát az ügyvivő cselekményének mint oknak a következtében állt be. Ekkor az ügy urának szubjektív megítélése már nem jött szóba,⁵⁵ egyedül az eredmény realizá-

1954, 163. p; LATORRE, ÁNGEL: „*Voluntas mulieris*” y reembolso de las impensas utiles dotales, Iura (5) 1954, 211⁷. p; KASER 1971, 492²³. p.; A látszólagos keretes szerkezetet még a nagy interpolációvadász, Beseler sem tartotta utólagos módosításnak, I. VON BESELER, GERHARD: *Miszellen. Et (atque) ideo, et (atque) idcirco, ideoque, idcircoque*, SZ (45) 1925, 458. p., továbbá VOLTERRA, EDUARDO: *Per la storia del reato di bigamia in diritto romani*, in: ALBERTARIO, EMILIO (szerk.): *Studi in memoria di Umberto Ratti*, Milano, 1934. 440. p. Az újabb irodalomból a szöveghely eredetisége mellett érvel BÜRGE, ALFONS: *Occupantis melior est condicio*, SZ (106) 1989, 266⁵⁵. p. és ANKUM, HANS: *Utiliter gestum*, OIR (1) 1995, 29. p.

⁴⁹ ANKUM 1995, 29. p.

⁵⁰ A korábbi jogászok véleményére való hivatkozás nem volt ritka a római jogi irodalomban, I. GIARO, TOMASZ: *Dogmatische Wahrheit und Zeitlosigkeit in der römischen Jurisprudenz*, BIDR (90) 1987, 30⁹⁶. p.

⁵¹ BESELER, 1925, 458. p.

⁵² Kreller szerint jelen esetben egy *actio honoraria in factum conceptáról* van szó, I. KRELLER 1939, 214. p., így PLESCIA, JOSEPH: *The Development of Agency in Roman Law*, Labeo (30) 1984, 181⁴². p. Cenderelli úgy véli, hogy Labeo még a praetori *actióra* reflektál, a fragmentumban említett további jogászok azonban már a *bona fides*en alapuló civiljogi keresetre, amelybe a praetori kereset is feloldódott Proculus idejében. L. CENDERELLI, ALDO: *La negotiorum gestio. Corso esegetico di diritto romano*, I, Torino, 1997. 178. és 183. pp.; CENDERELLI, ALDO: *In tema di origini e sviluppo delle actiones negotiorum gestorum*, in: *Studi in memoria di Giambattista Impallomeni*, Milano, 1999. 100. p. MUSUMECI, FRANCESCO: *Inaedificatio*, Milano, 1988. 166. p. is *bonae fidei* keresetet tételez e szöveghelyben. Finazzi szerint azonban Cenderelli túl korai időpontra helyezi a praetori *actio* eltűnését, I. FINAZZI, GIOVANNI: *Ricerche in tema di negotiorum gestio*, I, Cassino, 2003. 138. p. Másrészt Cenderelli tévesen ítéli meg, hogy Celsus kritikája ki ellen irányul. Vö. FINAZZI 2003, 531¹⁰⁰. p. MUSUMECI 1988, 166. p. is *bonae fidei* keresetet tételez e szöveghelyben.

⁵³ Ehhez I. SCHULZ, FRITZ: *Prinzipien des römischen Rechts*, München, 1934. 28. p.; KASER 1971, 483. p.; JOST, ERWIN: *Geschäftsführung ohne Auftrag und Erfüllung einer Nichtschuld als Quasikontrakte im französischen Zivilrecht*, Bielefeld, 1970. 27. p.; LENT 1909, 87. p.

⁵⁴ Ankum az *utilitast* az *actio negotiorum directa* előfeltételül is kiköti, és ezzel kizárja a hátrányos ügyvitel lehetőségét a megbízás nélküli ügyvitel köréből. Vö. ANKUM 1995, 45. p. HARKE 2007, 18⁹. p. szerint azonban ehhez a feltételezéshez az Ankum által vizsgált források, a D. 3,5,2 és I. 3,27,1 nem adnak kellő alapot.

⁵⁵ Természetesen, ha a beavatkozás az úr kifejezett akarat ellenére valósult meg, az ügyvivő nem kaphatott keresetet. L. SCHULZ, FRITZ: *Nachklassische Quaestiones in den justinianischen Reformgesetzen des Codex Justinianus*, SZ (50) 1930, 238–247. pp.; SEILER 1968, 86–93. pp. Továbbá BERGMANN 2010, 321. p.; LAUTERBACH, WOLFGANG ADAM: *Collegium theoretico-practicum Pandectarum*, Tübingen, 1707. 3,5,4;

lódása számított, ami az úrnál – objektív szempontok szerint – gazdagodásként jelentkezett.⁵⁶ Úgy tűnik, ezen kiinduló tényállást Labeo azzal bővítette ki, hogy az *actio* nemcsak eredményesség esetén, hanem akkor is megadta, ha az ügyvivő *utiliter* cselekedett.⁵⁷

Az érdemi probléma a továbbiakban az *utiliter* szóhoz kapcsolódó nyelvi problémává transzformálódik a fragmentumban. Az *utilisból*⁵⁸ képzett határozószó több jelentés-árválalattal bír,⁵⁹ számunkra ezek közül kettő bír jelentőséggel.

Az *utiliter* jelenthet⁶⁰ ugyanis egyrészt célszerű (azaz alkalmas), de másrészt hasznos⁶¹ cselekményt is.⁶² Labeo az *utilitert* az első, a „célszerűség” értelmében használta, és azt az álláspontot képviselte, hogy aki célszerűen, azaz célra törően cselekszik, még ha maga a cél meg is hiúsult, megkaphatta az *actiót*. Mindez független volt attól, hogy maga a célratörő önmagában elégséges cselekvés kiváltotta eredmény (*effectus*) tartósan fennmaradt-e. Legalábbis Labeo példái⁶³ ezt a feltevést látszanak valószínűsíteni.⁶⁴ Az első esetben az ügyvivő elégségesen és célratörően cselekedett, hiszen az összeomlás előtt álló házat annak megtámasztásával megóvta a pusztulástól. A kívánt eredmény azonban tőle független, külső ok, *vis maior* következtében mégis elmaradt, hisz a ház leégett.⁶⁵ A második eset nem ilyen egyértelmű ebben a vonatkozásban, hiszen a szó-

HOFACKER, KARL CHRISTOPH – SCHMID, CARL FRIEDRICH WILHELM: *Dissertatio sistens leges quaedam potiores tituli digestorum de negotiis gestis expositas*, s. l. 1787. 110. p. VOET 1707, 3, 5, 11. és DE MOLINA, LOUIS: *De justitia et jure*, II, Mainz, 1659, 554 § a gazdagodási tilalomra tekintettel az úr tilalma ellenére is megtérítené az eredményes ráfordításokat.

⁵⁶ A rosszakaratú és nyilvánvalóan önrdekű beavatkozás esetén csak a gazdagodás kiadására volt mód. Vö. D. 3,5,5,5, és D. 3,5,48; továbbá ZIMMERMANN 1876, 132. p.

⁵⁷ NAVARRA, MARIALUISA: *Ricerche sulla utilitas nel pensiero dei giuristi romani*, Torino, 2002. 14–15. pp. szerint Labeo lehetett az első, aki az *utilitas causával* foglalkozott a római jogászok között. Véleménye szerint Labeónál az *utilitas* az állam üdvét, a közérdeket jelentette. L. ehhez PALMA, ANTONIO: *Iura vicinitatis. Solidarieta e limitazioni nel rapporto de vicinato in diritto romano dell'età classica*, Torino, 1988. 142. p.

⁵⁸ Az *utilitas* jelentőségére nézve I. KNÜTEL, ROLF: *Die Inhärenz der exceptio pacti im bonae fidei iudicium*, SR (84) 1967, 148⁶⁸. p.

⁵⁹ Az *utilitas* szó jelent egyrészt valamire való alkalmasságot, használhatóságot, hasznosságot, másrészt hasznót, előnyt, érdeket, végül célszerűséget és méltányosságot is. L. HEUMANN, HERMANN GOTTLIEB – SECKEL, EMIL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Graz, 1958. 542. p. Figyelemre méltó, hogy a célszerű és a méltányos egy jelentésborkorban szerepel. A rómaiak e két jelentést összekapcsolásával felismerték, hogy az akarat és a racionálisan megismert és megvalósított ok önmagában nem mindig elegendő az okozat eléréséhez.

⁶⁰ Az *utiliter* szó jelentéseire vonatkozóan I. HEUMANN – SECKEL 1958, 610. p.

⁶¹ A BGB 683. §-ában is továbbél a hasznosság, az *utiliter gestum* követelménye. L. ehhez BERGMANN 2010, 378. p.

⁶² Harke szerint az *utilitas* vagy eleve része a praetori *edictum*ban megkövetelt idegen ügyletnek (*negotium alterius*) vagy egy attól elkülönült tényállási elem. L. HARKE 2007, 13. p.

⁶³ A példákat CENDERELLI 1997, 179. p. iskolapéldának tartja.

⁶⁴ Mindmáig az idegen dologgal kapcsolatos ráfordítások képezik a megbízás nélküli ügyvitel lényeges eseteit, pusztán immateriális, szellemi, nem vagyoni jellegű költségigények viszonylag ritkák. L. WOLLSCHLÄGER, CHRISTIAN: *Die Geschäftsführung ohne Auftrag. Theorie und Rechtsprechung*, Berlin, 1976. 226. p.

⁶⁵ USSANI, SCARANO: *Valori e storia nella cultura giuridica fra Nerva ed Adriano*, Napoli, 1979. 149. p. nem látja, hogy a ház kitámasztása és leégése között nincs okozati összefüggés. Ezzel *lapsus calamit* követel el, hívja fel a figyelmet FINAZZI 2003, 529⁶⁴. p.

vegből nem derül ki egyértelműen, hogy a beteg rabszolga miért hunyt el. Nem tudjuk, hogy halála azon betegsége következtében következett-e be, amiért ápolták vagy teljesen más okból, egy másik, egyéb betegség miatt, vagy valamely teljesen más ok, például baleset következtében. A szövegben használt *curare*⁶⁶ ige egyik legfontosabb jelentése, valaminek a megtörténtét vagy meg nem történtét előidézni.⁶⁷ Az ige ráadásul *praesens perfectum* alakban áll, amely lezártságot, befejezettséget sugall.⁶⁸

Mindebből arra következtethetünk, hogy a rabszolga ügyében sem állunk másképp, mint a roskadozó ház esetében. Az ügyvivő a rabszolgát meggyógyította (*curavit*), azonban az később elhunyt, így a kívánatos cél, a rabszolga életben maradása az ügyvivő célszerű és elégséges cselekménye ellenére elmaradt.⁶⁹ A *curare* ige hasonló értelmű, lezárt gyógyulást jelentő felhasználásáról tanúskodik Ulpianus egy másik fragmentuma:⁷⁰

Si ipse servus sese vulneravit, non debet hoc damnum deducere, non magis quam si se occiderit vel praecipitaverit: licet enim etiam servis naturaliter in suum corpus saevire. Sed si a se vulneratum servum dominus curaverit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum, quamquam, si aegrum eum curasset, rem suam potius egisset.

Feltételezhetjük, hogy Labeo a csupán célratoró, de a cél eléréséhez nem elégséges cselekményhez fűződő igényeket nem ismerte el jogilag, hanem csak a célszerű és önmagukban elégséges cselekményekhez kapcsolódó kereseteknek adott helyt. De ezeknek még akkor is, ha maga az eredmény egy másik, objektív ok következtében mégsem következett be.⁷¹

Érdekesképp Proculus, Labeo utódja⁷² és tanítványa nem fogadta el⁷³ mestere álláspontját.⁷⁴

Sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. Quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi inpar sumptui deliquerit vel quam sibi

⁶⁶ E kifejezéshez I. WYCISK, FRANCISZEK: „Alimenta” et „victus” dans le droit romain classique, RIDA (50) 1972, 22. p. Hasonló probléma merül fel a D. 19,1,13,22. esetében is.

⁶⁷ HEUMANN – SECKEL 1958, 114. p.

⁶⁸ HEYSE, KARL WILHELM LUDWIG: *System der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1856. 428. p.; WEGENER, PHILIPP: *Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens*, Halle, 1885. 14. p.; NOREEN, ADOLF: *Die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache*, Tübingen, 1975. 428. p.

⁶⁹ Az okozatisághoz I. NÖRR, DIETER: *Causa mortis: Auf den Spuren einer Redewendung*, München, 1986. 188. p.

⁷⁰ Ulp. 29 ad ed. D. 15,1,9,7.

⁷¹ Egyetértőleg NAVARRA 2002, 22. p.

⁷² L. BURDICK, WILLIAM: *The Principles of Roman Law and Their Relation to Modern Law*, New Jersey, 2004. 121. p.

⁷³ Egy másik vitáért I. Pomp. D. 8,3,204. Vö. BANNON, CYNTHIA: *Gardens and neighbors: private water rights in Roman Italy*, Michigan, 2009. 52. p.

⁷⁴ L. ehhez HAUSMANINGER, HERBERT: *Proculus v. Labeo*, Israel Law Review (29) 1995, 130. p. A régebbi irodalomból DECLAREUIL, JOSEPH – PARKER, EDWARD ADAMS: *Rome the Law-giver*, New York, 1926. 23. p.

necessariam non putavit? Oneravit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere.

Proculus ellenvetése azonban nem a célszerűség és elégségesség problémaköréhez kapcsolódik, hanem az *utiliter* szó másik jelentéséhez, a hasznossághoz. Azt a kérdést veti fel ugyanis Proculus, hogy miért járna a kereset akkor, ha az ügy urának nem is hasznos az ügyvivő kéretlen cselekménye? Miért kellene az ügy urának kifizetnie a ház megtámasztásának költségeit akkor, ha a házat épp azért hagyta magára, hogy annak költségeitől megszabaduljon, vagy egyszerűen nem volt többé szüksége az építményre?⁷⁵ Véleménye szerint ebben az esetben a felmerült költségek jogi kényszerrel történő megfizettetése az egyén személyes döntési kompetenciájába történő, nem megengedhető beavatkozásnak minősíthető.⁷⁶

A ház tulajdonosának minden kétséget kizáróan megvan rá a joga, hogy a házat elhagyja, még akkor is, ha annak összeomlása másokat, például a szomszédot kárral fenyegeti. Mindenki szabadon választhat, hogy vagy megteszi azokat az óvintézkedéseket, amelyek a közbiztonság, illetve a szomszéd ingatlan épisége érdekében szükségesek, vagy felvállalja a magánbűncselekménynek minősülő mulasztásból eredő szankciókat. A *damni infecti nomine rem derelinquere* fordulat azt fejezi ki a szövegben, hogy aki elhagyja a házat, az nyilván a *cautio damni infecti*-t sem kívánja megfizetni a kárral fenyegetett szomszédnak.⁷⁷ Azonban az sincs ellenére, hogy az érintett szomszédot a praetor beutalja az ingatlan bírlalatába vagy akár bonitár tulajdonába.⁷⁸ A szomszéd költségeinek megfizetéséről ebben az eljárásban szó sincs, bőven „kárpótolja” őt az ingatlan birtokának megszerzése.

A szöveg megfogalmazásából (*non semper debere dari*) úgy tűnik, hogy Proculus alapvetően elfogadja Labeo álláspontját, azonban azt azon esetekre szűkíti le, amikor a cselekmény az ügy urának hasznos is volt.⁷⁹ Azaz Proculus szerint az ügyvivőt megilleti az *actio* akkor, ha a célzott eredmény elmaradt ugyan, de a cselekmény célszerű, önmagában elégséges és az ügy urának hasznos is volt.⁸⁰ Továbbá feltételezhetjük, hogy

⁷⁵ Harke szerint egy, az ügy urának terhes ügyvitel már az ügyvitel kezdetekor sem lehet *utiliter*. L. HARKE, JAN DIRK: *Argumenta Iuventiana – Argumenta Salviana. Entscheidungsbegründungen bei Celsus und Julian*, Berlin, 2012. 44. p.

⁷⁶ Az emberek sokféleségéről I. Cicero, *De fato* 8.

⁷⁷ E fordulathoz I. BURDESE, ALBERTO: *In tema di „res derelictae”*, BIDR 92-93 (1989–1990), 632. p.; BURDESE, ALBERTO: *Rec.*, in: SOLIDORO MARUOTTI, LAURA: *Studi sull'abbandono degli immobili nel diritto romano. Storici, giuristi, imperatori*, Napoli 1989, SDHI 56 (1990), 439. p.; NEGRI, GIOVANNI: *La gestione d'affari in diritto romano*, in: *Derecho romano de obligaciones. Homenaje José Luis Murga Gener*, Madrid, 1994. 683. p.

⁷⁸ KASER – KNÜTEL 2005, 115. p.

⁷⁹ L. FINAZZI 2003, 530. p.; MARUOTTI 1989, 123. p. hibásan Labeónak tulajdonítja Proculus véleményét. Vele szemben helyes nézetet képvisel ANKUM 1995, 33. p.

⁸⁰ Az általános szabályt, miszerint az ügyvivőt célszerű, de eredménytelen ügyvitel esetében is megilleti a kereset, Proculus annak következményeire való hivatkozással kívánja leszűkíteni. E technika tipikusan rómainak tekinthető, I. LEPTIEN, ULRICH: *Utilitatis causa. Zweckmäßigkeitentscheidungen im römischen Recht*, Freiburg, 1967. 239. p. Ezzel ellentétes nézetet képvisel ORESTANO, RICCARDO: *Ius singulare e privilegium in diritto romano. Contributo storico-domatico*, Tolentino, 1937. 47. p., aki szerint a kétféle *utilitas* a változó gazdasági körülményeknek köszönhető. Az általános szabály pontosítása során különös

Proculus eredményes ügyvitel esetében is csak akkor adná meg az *actiót*, ha a cselekmény az ügy urának szubjektív⁸¹ megítélése⁸² szerint hasznos is volt.

Feltűnő továbbá, hogy Proculusnál csak az első példáról, a házról olvashatunk, a másodikról, a rabszolgáról nem. Ez lehet egyszerű, a szöveg áthagyományozódásból fakadó rövidülés, de több egyéb ok is indokolhatja. Egy rabszolga képes annak artikulálására, hogy az ura őt magára hagyta, és nem kívánta ápolni. Vagy akár *peculiummal* is rendelkezhetett, így a költségek nem közvetlen ura vagyonát terhelték. Végül – emberességi és vagyoni megfontolások alapján – az is nehezen elképzelhető, hogy egy rabszolga sorsa az ura számára teljesen közömbös, de ha ez így is van, akkor ez a körülményekből legtöbbször egyértelműen kiderül.

A két jogtudós közötti nézeteltérés megközelíthető felelősségi kérdések mentén is. Cenderelli szerint elképzelhető,⁸³ hogy Labeo az ügyvivőt egyedül csak *dolusért*, szándékos érdekelles magatartásért tette felelőssé. Ezzel szemben Proculus a *gestort* már nagyobb gondossággal terhelte meg, és kisebb balesetekért, *casusokért* is felelősnek vélte.⁸⁴ Véleményem szerint e szöveghely hangsúlya nem a felelősségi kérdéseken, hanem a valós érdekviszonyok felderítésén van. Proculus ugyanis nem azt állítja, hogy az ügyvivő felel a bekövetkezett tékvészért illetve halálesetért, hanem azt, hogy az ügyvivőnek az ügy ura érdekeit is tekintetbe kellett vennie. Érdekes mindenesetre, hogy a felelősségi fokozatok e megközelítésben attól függenek, hogy az ok-okozatiság láncolatából milyen hosszúságú szakaszt szakítunk ki, és hogy azt mely félhez rendeljük hozzá.

Celsus azonban Ulpianus szerint elegánsan⁸⁵ neveltségessé teszi Proculus véleményét:⁸⁶

Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam vel quae oneratura est patrem familias adgreditur.

hangsúlyt kaptak a különféle hasznossági megfontolások, és a főszabály áttörése ezekben az esetekben az *utilitasra* történő hivatkozással valósult meg. A későklasszikus korszakban azonban az *utilitas* kifejezett említése sokszor elmarad, l. KASER, MAX: *Römische Rechtsgeschichte*, Göttingen, 1967. 169. p. A rómaiak különösen az ún. *regulae iuris*okat értelmezték rugalmasan, hiszen azok meglehetősen tág megfogalmazásúak voltak. Vö. STEIN, PETER: *Regulae iuris: from Juristic Rules to Legal Maxims*, Edinburgh, 1966. 49., 90. pp.

⁸¹ Arról, hogy a szubjektív vágyakozás és az objektív végzet milyen kapcsolatban áll egymással, már Cicero is értekezett, l. Cicero, *De fato* 41.

⁸² A szubjektív tényállási elemet a ma uralkodó nézet nem tartja elterjedtnek a klasszikus korszakban, l. SEILER 1968, 37. p.; MAYER-MALY 1969, 428. p.; JÖRS, PAUL – KUNKEL, WOLFGANG – WENGER, LEOPOLD: *Römisches Recht*, Berlin, 1987. 248. p.; RABEL, ERNST: *Negotium alienum und animus*, in: ALBERTARIO, EMILIO – DE FRANCISCI, PIETRO – CIAPESSONI, PIETRO (szerk.): *Studi in onore di Pietro Bonfante nel XL anno d'insegnamento*, IV, Milano, 1965. 288., 295. pp.

⁸³ CENDERELLI 1999, 183. p.

⁸⁴ Vö. D. 3,5,10.

⁸⁵ Ulpianus használja az *eleganter* minősítést a D. 44,2,16-ban is. L. USSANI, VINCENZO SCARANO: *L'utilità e la certezza. Compti e modelli del sapere giuridico in Salvio Giuliano*, Milano, 1987. 134. p.

⁸⁶ Ez alapján állítja SEILER 1968, 59. p. és BERGMANN 2010, 275. p., hogy az ügy urának vélt akarata a klasszikus jogban nem volt lényeges szempont.

Érvelése során Celsus is az *utiliter* szó egy lehetséges, ám másik jelentését hívja segítségül. Valószínűleg éppen azért tartja Ulpianus elegánsnak Celsus érvelését, mert nem új, dogmatikai szempontot hoz be a vitába, hanem az ellenfél által használt egyik kifejezés másik bevett jelentésáryalatával gyengíti meg ellenfele álláspontját.⁸⁷ Celsus azt állítja ugyanis, hogy az *actio* csak azt illeti meg, aki az ügyvitelt hasznosan folytatja, az pedig nem számít hasznos ügyvitelnek, ha valaki szükségtelen⁸⁸ dologgal foglalkozik vagy a *pater familias* helyzetét terhesebbé teszi. Celsus annak ellenére érdemi ki az elegáns minősítést, hogy Ulpianus – mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – tartalmi szempontból nem teljes mértékben ért egyet álláspontjával.⁸⁹

Miben áll akkor a különbség Proculus nézetéhez képest? Az *utiliter* kifejezést mindketten hasznosság értelmében használják. Azonban amíg Proculus az ügy urának szubjektív hasznosságát érti alatta, Celsus a hasznosságot objektív mérce alapján tűnik eldönteni.⁹⁰ A *pater familias* szó használata vélhetően nem véletlen. Arra utal, hogy Celsus objektív⁹¹ hasznosságának a mércéje a *bonus et diligens pater familias*, amely a római jog egyéb területein is egyfajta objektív zsinórmérték szerepét töltötte be.⁹²

Celsus más esetekben is objektívizálja a korábban inkább szubjektívnek minősíthető mércéket. Ennek ékes példája az a letétről szóló töredék, amelyben szintén Proculus szubjektív nézetét kritizálja, és a nagyfokú culpát (*latior culpa*) a *dolus*-szal teszi egyenértékűvé:

⁸⁷ Harke szerint igen gyakori, hogy Celsus az egymásnak ellentmondó jogtudósi álláspontokat alkotó módon továbbfejleszti. L. HARKE 2012, 47. p.

⁸⁸ Ankum szerint az *utilitas* a vizsgált fragmentumban nem jelenti feltétlenül azt, hogy az ügyvitel szükségzerű lenne. L. ANKUM 1995, 32. p. Véleménye szerint, aki egy szükséges ügyet elintéz, alapvetően *utiliter* cselekszik. Ezzel szemben nem igaz, hogy aki nem szükséges ügyet intéz, pusztán ezért már biztosan nem cselekedhetik hasznosan. L. ANKUM 1995, 33. p. Ezzel szemben SEILER 1968, 56. p. az ügyvitel eredménytelensége esetén az ügyvivő költségei megtérítését csak szükséghelyzet esetén ismerte el. Mayer-Maly szerint a források alapján nem állapítható meg egyértelműen, hogy elegendő volt-e az egyébként eredménytelen ügyletet *utiliter* vinni az *actio contraria* elnyeréséhez. Úgy tűnik, MAYER-MALY 1969, 430. p. azonosítaná a *necessitast* az *utilitas*-szal. Hasonlóképp vélekedik PACCHIONI, GIOVANNI: *Trattato delle obbligazioni*, Torino, 1927. 296. p.; valamint PACCHIONI, GIOVANNI: *Trattato della gestione degli affari altrui secondo il diritto romano e civile*, Lanciano, 1893. 235. p. Véleményem szerint a vizsgált fragmentum nem támasztja alá Seiler nézetét. A szövegben adott példák nem szükséghelyzetre vonatkoznak, illetve az ügyvitel és az eredmény között sincs feltétlenül ok-okozati kapcsolat. Egyébként SEILER 1968, 53–54. pp. szerint az *utilitas* fogalmát kazuisztikus alapon bontották ki a rómaiak. Megerősítőleg ZIMMERMANN 1996, 442. p.; ANKUM 1995, 32⁴³. p. és FINAZZI 2003, 533. p.

⁸⁹ Ulpianus más helyen is elegánsnak értékeli Celsus véleményét, például az Ulp. D. 1,1,1pr-ben, illetve – kettős tagadással („non ineleganter”) nyomatékosítva – az Ulp. D. 4,4,3,1-ben, és az Ulp. D. 10,2,18,4-ben.

⁹⁰ Ellentétes nézetért, nevezetesen, hogy Celsus-nál a szubjektív elem erősödne meg, l. FINAZZI 2003, 532. p. L. ehhez továbbá HAUSMANINGER, HERBERT: *Publius Iuventius Celsus: Persönlichkeit und juristische Argumentation*, ANRW (2/15) 1976, 394. p.; BÜRGE, ALFONS: *Retentio im römischen Sachen- und Obligationenrecht*, Zürich, 1979. 31. p. NEGRI 1994, 684. p. szerint Celsus tautologikusan fogalmaz és egyetlen új elemet sem hoz a tudományos diskurzusba.

⁹¹ Az objektív mérce szükségessége nyilvánvaló válik akkor, ha egy harmadik fél is érintetté válik, l. RUHSTRAT, ERNST: *Die negotiorum gestio des dritten Kontrahenten*, Hannover, 1883. 3. p.

⁹² Serv.-Alf. D. 18, 6, 12; Gai. D. 13,6,18 pr; Ulp. D. 13,7,22,4. L. ehhez KASER – KNÜTEL 2005, 181. p.

*Quod Nerva diceret latiore culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. Nam et si quis non ad eum modum quem hominum natura desiderat diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salva fide minorem is quam suis rebus diligentiam praestabit.*⁹³

Ulpianus azért tarthatta Celsus álláspontját helyesnek, mert a Proculus-féle szubjektív mérce eljárásjogi szempontból nehezen tartható. Hiszen képzeljük csak el! Az ügy ura azzal szembesül, hogy egy kéretlen beavatkozás következtében fizetni kényszerül. Ha e fizetési kötelezettségétől megszabadulhat annak állításával, hogy számára a cselekmény felesleges vagy éppen terhes volt, nyilvánvalóan ehhez a perbeli taktikához fog folyamodni. Igen nehéz az ügy urának *ex post* adott szubjektív értékítéletéből az ő *ex ante* érdekhelyzetére következtetni. Ráadásul, az úr szubjektív értékítéletének bizonyítása is csak a külvilág számára érzékelhető, objektív szempontok alapján lehetséges.⁹⁴ Így az objektív nézőpontot semmiképp sem spórolhatjuk meg.⁹⁵

Az biztosnak tűnik, hogy Celsus akkor biztosítaná a keresetet, ha az ügyvivő úgy járt el, ahogy egy jó és gondos családapa eljárta volna.⁹⁶ Azaz, ha az ügyvitel egy gondos családapa megítélése szerint hasznos lett volna, akkor a konkrét esetben is annak kell tekintenünk, függetlenül attól, hogy mi volt az ügy urának szubjektív preferenciája. Seiler hasonló következtetésre jutott a fragmentum kapcsán,⁹⁷ érvként pedig Celsus egy fragmentumát hozta fel.⁹⁸ Itt a főadós és a kezes szabadulásának ténye biztosítja az ügyvitel objektív hasznosságát, még akkor is, ha a kezes az ügyvitelt utólag nem is hagyta jóvá:

⁹³ Cels. 11 dig. D. 16,3,32.

⁹⁴ A cselekedet és nem a mögötte lévő akarat számít, I. KASER 1971, 20. p. Kreller szerint az idegen ügy vitelére vonatkozó akaratot is objektív tényállási szempontok alapján itélték meg, I. KRELLER 1939, 406. p. Ezzel szemben MÜLLER 1980, 108. p. az erre irányuló akaratot szubjektív momentumként értékelte. Az intenció, az akarat csupán a jogi gondolkodás fejlődésével válik egyre hangsúlyosabbá, I. ISAY, HERMANN: *Die Geschäftsführung nach dem Bürgerlichen Gesetzbuche für das Deutsche Reich*, Jena, 1900. 29. p.; A klasszikus római jogászok számára az akarat túlságosan megfoghatatlan, absztrakt képződménynek számított, amelyet meglehetősen szkepszissel kezeltek. Vö. SCHULZ 1934, 27. p.; WLASSAK 1879, 63. p.; HÜBNER, HEINZ: *Subjektivismus in der Entwicklung des Privatrechts*, in: MEDICUS, DIETER – SEILER, HANS HERMANN: *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*, München, 1976. 716. p. A szubjektív momentumok hiányát hangsúlyozza a megbízás nélküli ügyvitel kapcsán SEILER 1968, 195. p. is.

⁹⁵ Ennek alapján állítja HARKE, JAN DIRK: *Rec. Finazzi: Recherche*. SZ (126) 2009, 607. p. azt, hogy Finazzi következtetése, miszerint az ügyvitel megítélésekor alapvetően objektív szempontok alapján döntöttek, alapvetően egy magától értetődő, *a priori* eredmény.

⁹⁶ Ezt így véli ANKUM is, I. ANKUM 1995, 31. p.

⁹⁷ SEILER 1968, 52. p.

⁹⁸ Beseler szerint az „*utiliter facit*” kitétel interpolált, I. BESELER 1925, 256. p. E véleményéhez Donatuti (DONATUTI, GUIDO: *Contributi alla teoria del mandato*, I, Perugia, 1927. 133. p.) és Watson (WATSON, ALAN: *Contract of Mandate in Roman Law*, Oxford, 1961. 170. p.) is csatlakoztak. Solazzi (SOLAZZI, SIRIO: *Scritti di diritto romano*, II. kötet, Napoli, 1972. 560¹¹, 609. pp.) szerint azonban a kitétel eredeti, és a *procurator* tevékenységére vonatkozott.

*Si is qui negotia fideiussoris gerebat ita solvit stipulatori, ut reum fideiussoremque liberaret, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum, nec refert, ratum habuit nec ne fideiussor. Sed fideiussor etiam antequam solveret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.*⁹⁹

Véleményem szerint, a hasznosság objektív és szubjektív megítélése a szövegben nem különül el olyan élesen egymástól, mint ahogy azt Seiler vélte. Hiszen a fragmentumban szereplő „*liberaret*” kifejezés nem csupán arra utalhat, hogy a főadósnak és kezésének objektíve hasznos, ha más fizet helyettük. A szó arra az eredményre is utalhat, hogy e személyek a kötelemből eredményesen megszabadultak, azaz a *procurator* cselekménye célszerű volt. Így a fragmentumot nem lehet minden kétséget kizáróan a hasznosság objektív felfogásának alátámasztására felhasználni.

A D. 3,5,9,1-ből nem derül ki egyértelműen, hogy Celsus miképp viszonyul Labeo álláspontjához, azaz megadná-e az *actiót* akkor, ha a cselekmény célszerű és elégséges is volt, az eredmény egy külső ok miatt azonban mégis elmaradt. Valószínű, hogy Celsus nem kötötte az *actio* megadását a cselekvés célszerű és elégséges mivoltához, elegendő volt számára az, ha azt egy gondos családapa is megtette volna, és az eredmény is bekövetkezett. Legalábbis Ulpianus „*iuxta hoc est*” kitétele alapján ez a következtetés megengedhetőnek tűnik. Iulianus nézete¹⁰⁰ – e szófordulat szerint – közel állt Celsuséhoz:¹⁰¹

Iuxta hoc est et, quod Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit vel servum aegrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus.

Azaz Iulianus valószínűleg elfogadta Celsus objektív mértékét a hasznosság megítélése szempontjából.¹⁰² Ehhez azonban hozzáfűzte, hogy az *actio* akkor is jár, ha az eredmény nem következett be. Ebből *a contrario* következik, hogy Celsus csak az eredményes és az objektíve hasznos ügyvitelt ismerte el. Iulianus ezzel szemben jogosnak tartotta azon ügyvivő igényét is, aki objektíve hasznosan és célszerűen de nem elégséges módon járt el.¹⁰³ Álláspontja egyrészt abban különbözik Labeótól, hogy az *utiliter* kifejezést „objektíve hasznosan” értelemben használta, míg Labeo csak „célszerűen” értett alatta. Iulianus tehát elfogadta Labeo azon álláspontját, hogy a kívánt hatás megléte nem döntő jelentőségű a kereset megadása szempontjából. Míg

⁹⁹ Cels. D. 17,1,50 pr.

¹⁰⁰ Iulianus álláspontjáról l. BENKE, NIKOLAUS: *Zu Papinians actio ad exemplum institoriae actionis*, SZ (105) 1988, 614¹⁰ p.

¹⁰¹ USSANI 1987, 145. p. szerint Ulpianus mind Celsus, mind Iulianus munkásságát kiválóan ismerte.

¹⁰² Iulianus a D. 45,1,91,3-ban is csatlakozik Celsus véleményéhez.

¹⁰³ A ténylegességet, azaz az eredmény valószínűs bekövetkeztét Iulianus – többek között Seneca, *Epistulae* 124, 6 alapján – igen fontosnak tartotta, és más jogtudósokhoz képest többet hivatkozik rá. L. MAYER-MALY, THEO: *Evidenz im Denken römischer Juristen*, in: WATSON, ALAN (szerk.): *Daube noster*. Essays in Legal History for David Daube, Edinburgh, 1974. 227. p.

azonban Labeo elvárta, hogy az ügyvivő cselekménye eredményes – noha ezen eredmény később más, független okból kifolyólag megghiúsult – legyen, addig Iulianus számára elegendő volt, ha a cselekmény az ügy urának objektív megítélés alapján hasznos lehetett volna, azonban a haszon realizálódása a cselekmény eredménytelensége miatt elmaradt. E véleménykülönbséget jól jelzi a két jogtudós véleményének bemutatásakor használt kifejezések, az *effectus* és az *eventus* különbözősége. Iulianus nézete Proculus álláspontjától annyiban tér el, hogy – Celsus-hoz hasonlóan – a hasznosságot nem szubjektív, hanem objektív nézőpont szerint ítélte meg.¹⁰⁴ Azaz a ténylegest, az objektíve megragadhatót előnyben részesítette a szubjektív értékítéletekkel szemben.¹⁰⁵

Úgy tűnik, hogy Ulpianus alapvetően egyetért Iulianus felfogásával, azt csupán egyetlen vonatkozásában fejleszti tovább:¹⁰⁶

Ego quaero: quid si putavit se utiliter facere, sed patri familias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem: ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

Mi van akkor, kérdezi Ulpianus, ha az ügyvivő szubjektíve úgy vélte, hogy hasznosan cselekszik,¹⁰⁷ cselekménye objektíve még sem volt hasznos? Azaz az ügyvitel hasznosságának szubjektív és objektív megítélésének kérdése nála nem az ügy ura objektív nézőpontjából vetődik fel, hanem az ügyvivő szempontjából.¹⁰⁸ Az ügyvitel hasznosságának megítélésekor nem az ügy urának *ex post*, objektív nézőpontját veszi figyelembe, hanem az ügyvivő *ex ante*¹⁰⁹ nézőpontját.¹¹⁰ Szerinte nem azt kell vizsgálni, hogy vajon az ügyvitel az ügy urának objektíve hasznos volt-e,¹¹¹ hanem azt, hogy az ügyvivő ob-

¹⁰⁴ Az objektív nézőpont felel meg inkább a közérdeknek. Iulianus az *utilitas publicat* más helyütt is szembeállította a döntés ésszerűségével, a *ratio disputendiv*el. L. például D. 9,2,51. Vö. Cicero, *De oratore* 32,113; Cicero, *De partitione oratore* 23,78. A *ratio disputendi* vonatkozásában I. STEIN 1966, 95. p.; ANKUM 1995, 23. p.; Iulianus bizonyos esetekben tudatosan el kíván térni az érvelés dialektikus logikájától, hogy a társadalmi, gazdasági valóságot figyelembe vehesse. Vö. NAVARRA 2002, 21. p.

¹⁰⁵ USSANI 1987, 105. p.

¹⁰⁶ Az *ego quero* fordulat BESELER 1925, 173. p. szerint interpolációgyanus, mert a jogi kérdést véleménye szerint Ulpianus egyszer már a fragmentum elején Labeo véleményével megválaszolta. Finazzi szerint ez a megoldás megfelel a rómaiak argumentációs technikájának. L. FINAZZI 2003, 534. p. Azonban, mint korábban láttuk, nincs szó keretes szerkezetről, Ulpianus egy fejlődési ívet rajzolt fel.

¹⁰⁷ BABUSIAUX, ULRIKE: *Id quod actum est. Zur Ermittlung des Parteivillens im klassischen römischen Zivilprozess*, München, 2006. 257–258. pp. szerint a későklasszikus jogtudósok a fél akaratának megfigyeltésére egy, az érvelési technikák sokféleségén alapuló, sajátlagos módszert fejlesztettek ki.

¹⁰⁸ Az *ex ante* és az *ex post* nézőpont megkülönböztetésének jelentőségét hangsúlyozza FINAZZI 2003, 527. p.

¹⁰⁹ Ulpianus az *ex ante* nézőpont mellett foglal állást a D. 3,5,11,2-ben is.

¹¹⁰ Harke szerint az *utilitas* megítélésének időpontja jelentős dogmatikai kérdés, hiszen például az eredményből illetve annak elmaradásából könnyen kikövetkeztethető az ügyvitel idegen jellege. L. HARKE 2007, 13. p. FINAZZI 2003, 532. p. szerint az *ex ante* nézőpont bevezetése Celsushoz kötődik. L. továbbá VOCI, PASQUALE: „*Diligentia*”, „*custodia*”, „*culpa*”: *i dati fondamentali*, SDHI (56) 1990, 98⁴⁸. p.

¹¹¹ Az ügy urának szubjektív megítélésétől való elszakadást elősegíthette, hogy idővel elkopott az a követelmény, hogy a *gestor* jól ismerje azt a személyt, akinek az érdekében beavatkozott. E szoros ismerettségre utal még a D. 3,5,5,8; a D. 3,5,30,2; és a D. 3,5,35. L. továbbá SEILER 1968, 38–46. pp. Az ügyvitel hasznosságát előfeltételként tételezi BERGMANN is, I. BERGMANN 2010, 319. p.; I. a régebbi irodalomból LAUTERBACH 1707, 3,5,21. VOET 1707, 3,5,10.

jektív szempontok alapján vélhette-e úgy, hogy beavatkozása az ügy ura érdekeinek megfelelő.¹¹² Ulpianus szerint tehát az ügyvitelnek nem kell eredményesnek,¹¹³ azonban célszerűnek és elégségesnek kell lennie. Továbbá az ügyvitel megkezdésekor,¹¹⁴ *ex ante*, objektíve hasznosnak kell minősülnie ahhoz, hogy a keresetet megadják.¹¹⁵

3. Megérte-e bejárni ezt a hosszú utat?

Miután áttekintettük azt a hosszú fejlődési folyamatot, amin a megbízás nélküli ügyvivő igényérvényesítésének kritériuma, az *utiliter* cselekvés végigment,¹¹⁶ érdemes állást foglalnunk, vajon helyes irányba tartott-e ez a fejlődés. Vagy lényegében ugyanezt a kérdést másképp feltéve, mi motiválhatta Ulpianust abban, hogy felvázolja az intézmény kialakulásának történetét és továbbfejlessze azt?

Az *ex ante* nézőpont azért tekinthető helyesnek, mert a beavatkozás előtt még sem az ügy ura, sem az ügyvivő nem tudja, hogy az ügyvitel eredményes lesz-e. Az ügyvivőnek Ulpianus szerint úgy kell eljárnia, hogy cselekménye objektív nézőpontok alapján várhatóan hasznos legyen az ügy ura számára.¹¹⁷ Ez természetesen magában foglalja azt is, hogy a cselekménynek *ex ante* úgy kell tűnnie, hogy célszerű és elégséges a kívánt eredmény elérésére. Az *ex ante* nézőpont bevezetésével Ulpianus zseniális módon foglalta egybe a célszerűség és a hasznosság követelményét, és megfelelő mércét állított fel az ügyvivő számára is. Megoldása csak azon ügyviteleket szorgalmazta, amikor az ügyvivő okkal – azaz ésszerűen¹¹⁸ – úgy véli, hogy cselekménye egyszerre eredményes

¹¹² Az *ex ante* nézőpont fontosságát növeli, hogy számos szerző szerint a már megkezdett ügyvitelt be kellett fejezni, I. KORTMANN, JEROEN: *Altruism in Private Law. Liability for Nonfeasance and Negotiorum Gestio*, Oxford, 2005. 46¹²⁴. p.; DE COLQUHOUN, MAC CHOMBAICH PATRICK: *A Summary of the Roman Civil Law*, III, London, 1854. 110. p.; DAWSON 1961, 819–820. pp; STOLJAR 1984, 156. p. Ráadásul, e „kötelezettség” nem csak a konkrét egyedi ügyre, hanem az összes, szükségesnek mutakozó ügy vitelére is kiterjedt. L. VOET 1707, ad D. 3,5,6; POTHIER, ROBERT JOSEPH: *Pandectae de Justinianae in Novum Ordinem Digestae*, III, Paris, 1819. 165–175. pp.

¹¹³ FINAZZI 2003, 535. p. szerint a Severus császárok idejében közeledés figyelhető meg a *gestio sine effectu* szabályozása kapcsán a *negotiorum gestio* valamint az *actio in rem verso* között. Ez a feltételezés megerősíti a D. 3, 5, 9, 1 hitelességét. Ehhez I. MACCORMACK, GEOFFREY: *The Later History of 'actio de in rem verso'*, SDHJ (48) 1982, 355. p.; CHIUSI, TIZIANA: *Die actio de in rem verso im römischen Recht*, München, 1999. 124. p.

¹¹⁴ BESELER 1930, 173. p. szerint az *utiliter coeptum* nem eredeti. Bizánci eredetűnek tartja KRELLER 1939, 215¹¹⁸. p. és így véli NICOSIA, GIOVANNI: s. v. „*Gestione d'affari altrui*”, in: SANTORO-PASSARELLI, FRANCESCO (szerk.): *Enciclopedia del diritto*, XVIII, Milano 1969, 641⁵⁸⁻⁵⁹. p. is.

¹¹⁵ A D. 3,5,26. alapján hasonló következtetésre jut KORTMANN 2005, 101. p. is, aki szerint elegendő volt az igény érvényesíthetőségéhez, ha *ex ante* úgy tűnt, a beavatkozás az ügy urat gazdagítani fogja.

¹¹⁶ SEILER 1968, 56. p. szerint nincs szó fejlődésről. Véleménye szerint Labeo, Celsus, Iulianus és Gaius (a D. 3,5,9,21 alapján) egy álláspontot képviseltek, nem követelték meg – Proculus-szal szemben – az ügyvitel eredményességét, csak *utiliter* voltát.

¹¹⁷ Ulpianus megoldásának nagyszerűségét jelzi, hogy a közös európai kötelmi jog megteremtésén fáradozó *Study Group* hasonló megoldást választott a probléma kezelésére. L. erről HEINZ, JANINA: *Die echte Geschäftsführung ohne Auftrag. Eine Untersuchung des Anwendungsbereichs unter Heranziehung des Principles of European Law*, Baden-Baden, 2013. 275. p.

¹¹⁸ Bar szerint a hatályos jogokban is elegendő, ha a beavatkozás ésszerű volt, nem kell sikeresnek is lennie egyben. Véleménye szerint a *law of benevolent intervention* fő célja a *gestor* védelme, így

és hasznos is lesz.¹¹⁹ Ezek az ügyvivők megérdemlik, hogy költségeiket megtérítsék, még akkor is, ha utólag kiderült, a cselekmény mégsem hozta meg a kívánt eredményt.

Ha ellenben ragaszkodunk az *ex post* perspektívához, az ítélezéskor csak nehezen tudunk elszakadni attól a ténytől, hogy tudjuk, az ügyvitel nem vezetett eredményhez. Az ügy ura logikusan azt fogja állítani, hogy számára az ügyvitel nem volt hasznos. Ennek következtében bele kellene bonyolódni annak csöppet sem egyszerű vizsgálatába, hogy az ügyvitel tárgya az ügy urának objektíve hasznos volt-e, illetve, hogy a cselekmény szolgálta-e érdekeit vagy sem. Elesünk továbbá az ügyvitelek hatékony szabályozásának lehetőségétől is, hiszen ha az ügyvivő tudja, hogy eredménytelensége esetén is számíthat megtérítésre, nincs stimulálva a ügyvitel célratörő, gondos lebonyolításában.¹²⁰

Ulpianus megoldása egyrészt nem csábít túlzó mértékben arra, hogy valaki idegen ügybe avatkozzék be. Ezt csupán akkor stimulálja, ha cselekményéről az ügyvivő jó alappal véli úgy, hogy az az ügy ura számára hasznos lesz.¹²¹ Másrésztől megközelítése méltányos azon ügyvivőkkel szemben, akik célszerűen jártak el, azonban az eredmény – önhibájukon kívül – mégis elmaradt. Az egymással szemben álló magánérdekeket Ulpianus bravúrosan úgy hangolja össze, hogy az a közérdeket is szolgálja. Hiszen egyrészt ösztönzi embertársaink nem érdekalapú megsegítését, másrészt visszatart az idegen ügyekbe való szükségtelen beavatkozástól.

4. Összegzés helyett: egy kis sztoikus kozmológia

Abban, hogy a klasszikus római jogászok az okok és következmények bonyolult összefüggéseit ily termékenyen kapcsolták össze a jogkövetkezmények kérdéskörével, nagy szerepet játszott az egységes rendszerré talán soha ki nem dolgozott sztoikus kozmosztan. A sztoikusok a világegyetemben két alapvető princípiumot tételtek, az aktív cselekvőt és a passzív anyagot.¹²² A cselekvő az értelem (*λόγος*), azaz az isten, Zeus,¹²³ az anyagot összetartó őselv. Minden ami van, anyagi természetű, és a *logos*, azaz a vég-ső Ok által létezik.¹²⁴

jogsegélyeinek függetlennek kell lenniük az ügy urának gazdagodásától vagy cselekményének végeredményétől. L. BAR, CHRISTIAN: *Benevolent Intervention in Another's Affairs*, I, München, 2006. 258. p.

¹¹⁹ A *gestor* viseli annak következményét, hogy a *dominus* érdekeit esetlegesen hibásan ítélte meg, az *actio contraria* megadásához nem elegendő a jóhiszeműség. L. BERGMANN 2010, 282. p.

¹²⁰ A megbízás nélküli ügyvitel részletes közgazdaságtani elemzését adja GRIEBE, THOMAS: *Der Aufwendungsersatzanspruch des Geschäftsführers ohne Auftrag. Eine juristisch-ökonomische Analyse unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofes*, Frankfurt, 1996. 76–118. pp.

¹²¹ Hasonlóképp OTTE, GERHARD: *Die Aristoteleszitate in der Glosse. Beobachtungen zur philosophischen Vorbildung der Glossatoren*, SZ (85) 1968, 387. p. Accursius a D. 3,5,9,1-hez irt glosszájában, az eredmény bekövetkeztének lényegtelenége kapcsán Boethius idézi fel: „*Unde Boethius. At vero is nostris malis cumulus accedit, quod aestimatio plurimorum non rerum merita sed fortunae tantum spectat eventum: eaque tantum iudicat esse provisae, quae felicitas commendavit.*”

¹²² L. Seneca, *Epistulae* 65, 2.

¹²³ Erről I. BEES, ROBERT: *Zenons Politeia*, Leiden, 2011. 14–15. pp.

¹²⁴ Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium* 65,2.

Természetfilozófiájuk szerint a történéseket az *εἰμαρμένη*, a végzet (latinul *fatum*) irányítja,¹²⁵ amely az okok meghatározott de nem teljesen megváltozhatatlan¹²⁶ láncolata.¹²⁷ Figyelmünkre érdemes egyrészt, hogy a sztoikusok az okozati láncról nem a ma szokványos, sztereotip felfogásunknak megfelelően gondolkodtak. Az okozatiságot nem egymásba fonódó láncszemek folyamatának, hanem inkább egy zsinigre felhúzott gyöngyök sorozatának képzelték el.¹²⁸ Így – a sztoikus kozmikus harmóniatannak köszönhetően – a különböző testek kölcsönös egymásra hatásából kialakuló bonyolult viszonyrendszerként fogták fel az okozati kapcsolatokat is.

Másrészt az események láncolata számukra nem ok és okozat időben egymást követő lineáris folyamatából épül fel, mint ahogy azt ma hajlamosak vagyunk képzelni. A sztoikus tan szerint az okok testek,¹²⁹ az okozatok pedig a más testeken kifejtett aktusok.¹³⁰ Az ok így nem „oldódik” fel az okozatban, hanem annak bekövetkezése után is fennmarad.¹³¹ Az ok és az okozat nem feltétlenül kronológiai rendben követik egymást.¹³² Mindez érthetővé válik Chrysippus híres példáján¹³³ keresztül, aki nem a henger mozgásba hozó lökést, hanem magát a meglökő személyt tekintette oknak. E személy, valóban, a henger meglökése után sem szűnik meg feltétlenül létezni.

Így – a modern elképzeléstől eltérően – az okozatok nem szolgálhatnak további okok okozataként. Az okok nem egymás okai, mint ma képzeljük, hanem okok egymáshoz. Egy jogi példán szemléltetve, az eladó és a vevő kölcsönösen okok ahhoz, hogy a profit bekövetkezzék, de a profit oka nem az eladó vagy a vevő. A profit, mint okozat nem asszimmetrikus módon, kronológiailag követi az eladó és a vevő tevékenységét. Hasonlóan a nyakláncra felfűzött gyöngyökhöz, mindegyik gyöngyszem valamilyen módon hatással van a többire, és együtt adnak ki valamely egyedi összhatast. A sztoikusok e tant kozmikus méretekben értelmezve azt állították, hogy a kozmoszban történeteket a végzet biztosítja,¹³⁴ amely az egész univerzum harmóniáját biztosító *πνεῦμα* részének tekinthető.¹³⁵

A sztoikus okozatiság a kozmoszban található testek kölcsönös egymásra hatásának bonyolult rendszere. E tan alapján könnyebben érthetővé válik, miképp juthattak el a

¹²⁵ Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 7,2,15; Cicero, *De fato* 21; Plutarchos, *De stoicorum repugnantis* 1050 a–b.

¹²⁶ Aetius, *Placita Philosophorum* 1,28,4.

¹²⁷ Cicero, *De divinatione* 1,125.

¹²⁸ Erről I. MEYER, SUSAN SAUVÉ: *Chain of Causes. What is Stoic Fate?* in: SALLES, RICARDO (szerk.): *God and Cosmos in Stoicism*, Oxford, 2009. 72. p.

¹²⁹ Aetius, *Plac.* 1,11,5.

¹³⁰ Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos* 9,211.

¹³¹ Ps. Plutarchos, *De fato* 11, 574d.

¹³² Hume ezzel össze nem egyeztethető módon, kronológiai egymásutániságot tételezett okozat és ok között. Vö. HUME, DAVID: *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Oxford, 2008. 69. p.

¹³³ Cicero, *De fato* 43.

¹³⁴ Alexander, *De fato* 192,1–112; Cicero, *De fato* 31.

¹³⁵ Alexander, *De mixtione*, 216, 16; Ps. Plutarchos, *De fato* 11,574d; Marcus Aurelius, *Meditationes* 9,9,2. Azzal a kérdéssel, hogy a kozmikus mozgások hatása meddig terjed, már Cicero is foglalkozott. L. Cicero, *De fato* 7–8. Határozottan elutasított azonban azt, hogy egyes ősi babonák, például a madárjólás képesek a jövőendő kifürkészésére. Azonban társadalmi szerepüket elismerte, l. Cicero, *De divinatione* 2,33–34;

klasszikus római jogászok az okok és következmények előbbiekben felvázolt szubtilis értelmezéséhez.

A tűz martalékává váló roskatag ház esetében e felfogás szerint a ház összeomlástól való megmenekülésének oka nem a kitámasztás aktusa volt, hanem a kitámasztó személye, aki kitámasztást követően, illetve a ház leégése utáni időkben is él. Így rögtön érthető, hogy miért az ő személye vált relevánssá Ulpianus számára. E személy szabad cselekményét lelke (vagy értelme) irányította a dolgok adott időpillanatban fennálló, meghatározott konstellációja alapján. Így a kitámasztást végzőnek a cselekmény idején fennálló, *ex ante* tudatállapota lesz irányadó jelentőségű. A roskatag ház a megtámasztás tekintetében ún. előzményi okként (*causis antepositis*)¹³⁶ fogható fel, méghozzá olyan okként, amely nem kényszerítő erejű, hanem csak kiegészítő jellegű. A sztoikusok ugyanis nem csupán a változást előidéző cselekvőt tekintették oknak, hanem azt a tárgyat is, amelyen a cselekvést véghezvitték.¹³⁷ A ház düledező, de még nem leégett állapotában, azaz szintén *ex ante* fejtett ki olyan hatást, amely az ügyvivőt a ház megtámasztására indíthatta. A ház későbbi elpusztulására ugyan szintén a kozmikus rend törvényszerűségeinek megfelelően került sor,¹³⁸ e körülményre azonban sem az ügyúrának, sem az ügyvivőnek nem volt ráhatása. A sztoikusok szerint a cselekvő nem határozza meg determináló erővel a következményeket, csupán egy cselekménysort indít el. Ennek megfelelően az ügyvivőn nem kérhető számon az ügyvitel eredményessége. A felek közti elszámolás szempontjából az *effectus* lényegtelen körülménynek tekintendő.

Abban, hogy Ulpianus a megbízás nélküli ügyvitel esetében eljuthatott odáig, hogy az ügyvivő személyét a középpontba helyezhesse és ezzel összefüggésben az *ex ante* nézőpontot bevezethesse, segíthette őt a sztoikus kozmosztan. Noha tudjuk, hogy Ulpianust érték erős sztoikus hatások,¹³⁹ további empirikus bizonyítékok nélkül mégsem állíthatjuk, hogy a sztoikus okozatiság tudatosan és közvetlenül befolyásolta Ulpianus elméletét. Annyit azonban feltételezhetünk, hogy a korszak uralkodó természettudományos felfogása megtermékenyíthette gondolkodásmódját, és a közgazdaságtani, érdekalapú érvek mellett ez is megerősíthette felfogása helyességében.

¹³⁶ Cicero, *De fato* 41; Alexander, *De fato* 192, 8–11.

¹³⁷ MEYER 2009, 88. p.

¹³⁸ A magasabb rendű harmónia oka a hasonló nemű testek egymáshoz való vonzódása. L. Marcus Aurelius, *Meditationes* 9,9,2.

¹³⁹ L. nézetét a rabszolgák egyenlőségéről, D. 1,1,1,3. Ezt azonban Pohlenz épp a sztoikus tanítással ellentétesnek látja, és Theophrastos-ra valamint a pythagoreusokra vezeti vissza. Szerinte Ulpianus a természetjogot minden élőlényre kiterjeszti, abból a célból, hogy megkülönböztethesse azt a csak emberi közösségeket érintő *ius gentium*tól. L. POHLENZ, MAX: *Stoa: Geschichte einer geistigen Bewegung*, Göttingen, 1992. 263. p.